

Потреба переходу до якісно більш глибокого, багатовимірного сприйняття проблеми давно вже назріла. Звісно, потрібне як застосування всіх кращих методологічних надбань історичної науки, так і добра громадянська воля тих, хто береться за цю невдячну, загострену (переважно не з вини істориків) проблему.

Віталій Нахманович (Київ)

Голокост: історичні паралелі та історичні контексти

Знакова книжка А. Безансона «Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту», видана нещодавно українською мовою, надає вітчизняному дискурсу проблеми необхідної глибини для того, щоб розпочати важку розмову про історичні паралелі та історичні контексти цього явища.

Перший контекст, стандартний – розподіл відповідальності між нацистським і радянським режимами за Голокост та Голодомор відповідно. Наразі маємо всі підстави, щоб покласти на радянський режим значну частку відповідальності за створення передумов, за яких стали можливими численні злочини нацизму, зокрема Голокост.

По-перше, це відповідальність за прихід Гітлера до влади. Тут слід взяти до уваги не лише розкол Комінтерном на вимогу Москви лівого фронту в Німеччині, а й загальну психологічну реакцію німців на небезпеку більшовизму, що штовхнула їх в обійми тих, хто здавався здатним запобігти цій небезпеці.

По-друге, саме той факт, що Другу світову війну Сталін і Гітлер розпочали як союзники, відкрило останньому дорогу на схід, де й відбулися наймасштабніші події Голокосту.

По-третє, внутрішня політика радянського уряду призвела до поразок 1941 р., внаслідок яких євреї Прибалтики, Білорусі й України залишилися під нацистською владою. Йдеться не лише про винищення командного складу Червоної армії, а й ту масову кризу лояльності до режиму, яка призвела до здачі у полон сотень тисяч рядових бійців і до масової підтримки німців населенням окупованих територій у перший рік їх панування, що значно спростило здійснення антиєврейських акцій. З іншого боку, криза моралі, що сталася внаслідок двадцятиріччя радянської політики, зумовила значну кількість фактів участі населення у видачі євреїв.

Другий контекст, хибний – сприйняття Голокосту та колаборації міс-

цевого населення як наслідок участі євреїв у радянських репресіях, зокрема Голодоморі. Але якщо символами «червоних» євреїв-злочинців стали Каганович і Ягода, то чому ними не стали з-посеред росіян Ленін і Єжов, поляків – Дзержинський і Косіор? Більше того, чому на позитивне ставлення до грузин жодною мірою не вплинули ані грузинське походження Сталіна і Берії, ані те, що Сталін досі залишається національним героєм Грузії?

Масштаб антиєврейської колаборації в Україні слід розглядати порівняно із ситуацією в інших окупованих нацистами країнах, оскільки доля євреїв була значно кращою практично в усіх державах, що були лише союзниками Третього району.

Це вимагає уважніше поставитися до аналізу кардинальних ідеологічних розбіжностей не лише між нацистським режимом і авторитарними режимами Горті чи Петена, але навіть між нацизмом і фашизмом Муссоліні чи Франко. Саме у цьому контексті слід розглядати ставлення до євреїв з боку ОУН, що сповідувала ідеологію фашистського типу, а також долю євреїв на територіях, контрольованих УПА.

Третій контекст, релігійний – осмислення причин Голокосту. Сьогодні значна частина єврейських релігійних мислителів не виходить за межі позаісторичного розуміння цього явища, що лежить у діапазоні між концепцією самоусунення Б-га з історії на цей період і, фактично, волюнтаризму Вс-вишнього, що бере свій початок у книзі Йова. Радикальним підходом є висновок про «смерть Б-га» після Голокосту.

Але існує й інший, насправді, історично традиційніший підхід до релігійного осмислення Голокосту. Він вимагає визнання будь-якої колективної трагедії карою за відступ від Завіту з Б-гом. Тут доречно провести паралелі з осмисленням козацького терору часів Хмельниччини, який традиційна єврейська свідомість сприймала саме в такому контексті, розглядаючи катів лише як знаряддя Вс-вишнього.

Щоправда, постає питання: чому винищенню було піддано найбільш традиціоналістську, «праведну» частину світового єврейства. Існує декілька відповідей. По-перше, традиціоналізм переважної частини польського (за громадянством) єврейства у передвоєнні часи значно перебільшується. По-друге, Вс-вишній карає не людей, а народ, оскільки саме з народом було укладено Завіт. По-третє, єврейська містична традиція визнає, що душа людини може прожити декілька життів, тож загибель праведників може бути покаранням за гріхи їх попереднього життя.

Саме євреї мають моральне право й обов'язок запропонувати такий підхід до дослідження проблеми. Він відкриває нові перспективи і для вивчення принципово нової концепції історії ХХ ст., і для вирішення питання про взаємну відповідальність народів.